

Aurora Bertrana i Carme Montoriol: dues escriptores, dos feminismes?

Anna M. Velaz

Carme Montoriol
(Barcelona, 1893-1966)
en la seva època
de concertista de piano.

SI L'OBRA LITERÀRIA DE CARME MONTORIOL (1893-1966) I LA D'AURORA BERTRANA (1899-1974) són avui, –dissortadament– poc conegudes, encara ho és menys la tasca que van desenvolupar durant els anys trenta en el camp de la formació de la dona.

Els documents inèdits i la premsa coetània són el testimoni sensible d'una parcel·la de la vida de les nostres escriptores –la del seu compromís cívic i social– i allò que ens ha de permetre, doncs, una aproximació més afinada al seu pensament i, en definitiva, al del seu entorn cultural.

Els trets en comú

Un repàs a les obres respectives ens confirma que –ultra les evidents diferències d'estil, de temàtica o de gènere en els corresponents productes literaris– tenien alguns trets en comú. Publicaven el seu primer llibre ja iniciada la trentena: en el cas de Carme Montoriol, la traducció dels *Sonets* de Shakespeare, el 1928; en el d'Aurora Bertrana, *Paradisos Oceànics*, el 1930. Abans de dedicar-se a la literatura, totes dues havien destacat en el camp de la música. Als vint anys, Carme ja es mostra brillant concertista de piano al Palau de la Música Catalana. Més tard, forma part d'un trio de violí, violoncel i piano amb la seva germana Lina i Montserrat Cassadó. Aurora també va ser violoncel·lista. Estudià amb Gaspar Cassadó i va aprofundir els estudis musicals a l'Institut Dalcroze de Ginebra. Va fer actuacions en públic i es dedicà, també, a l'ensenyament de la música. Finalment, ambdues es proposarien de dur a terme una tasca social engrescadora durant els anys de la República en el camp de la culturització de les dones, reflex del seu compromís cívic i de la seva consciència feminista.

L'inici d'una amistat

Aurora explica a les *Memòries* com va iniciar l'amistat amb Carme Montoriol poc després de l'establiment dels Bertrana a Barcelona, el 1911:

«No recordo com ni per mitjà de qui ens havíem fet amigues de les noies Montoriol. Elles vivien a Horta i també es dedicaven a la música. La Carme tocava el piano, la Lina el violí. Els Montoriol eren una família molt interessant, educada i culta i alhora enamorats i coneadors de les Belles Arts. [...] Tots eren artistes, sensibles, entusiastes i afectuosos. D'aquella temporada, en servo un boníssim record.» (1)

Serà més tard, l'any 1931, que formen part del grup de dones fundadores del Lyceum Club, entitat creada amb la finalitat primordial de promoure la culturització de la dona. Va ser en el marc d'aquesta associació on practicarien les activitats en favor de la condició femenina i on pronunciarien les conferències que avui ens proposem de treure a la llum.

Tot i que devien tenir un tarannà ben diferent –Aurora era agosarada, enèrgica, amb tremp de capdavantera; Carme, molt apassionada en les seves dedicacions però de caràcter

reservat, prudent, sempre al marge de qualsevol protagonisme—, van mantenir fins al final de la seva vida una excel·lent relació. El sentit article d'Aurora Bertrana a *Presència*, el febrer del 1969, dedicat a la figura literària i humana de Carme Montoriol, per tal de reivindicar —dos anys després de la seva mort— l'amiga desapareguda, d'exemplar integritat professional, i l'escriptora «de vasta cultura, lamentablement oblidada del públic català», confirma aquell sentiment d'amistat sincera.

El compromís feminista

El compromís de les nostres autores en l'àmbit del feminisme, cal situar-lo, inicialment, l'any 1931. Els canvis polítics i socials que s'originen amb la proclamació de la República afecten de ple la situació de la dona. Amb el sufragi universal gaudiria dels mateixos drets democràtics que l'home, i es promulgarien lleis que afavorissin la igualtat entre els sexes. Però amplis sectors de la societat no ho acceptaven de bon grat, alguns, per interessos polítics, d'altres, per causes diverses, segurament més complexes, però coincidents en el fet de «no pair» actituds noves que feien trontollar idees socialment molt arrelades sobre el veritable paper de les dones i que es resumien en la paraula «feminitat».

Si un dels factors importants per a l'emancipació de la dona havia de ser el seu reconeixement com a ciutadana de ple dret amb el vot, cal recordar que les actituds polítiques i els debats que precediren l'assoliment d'aquest guany van ser prou controvertits: l'interès per la integració de la dona al quefer democràtic no era pas unànime, tampoc, dins els partits d'esquerra, que ho consideraven altament perillós pel fet de ser un element propiciador de vot conservador, atesa la influència que sobre les dones s'atribuïa al clero. Curiosament, diputades d'esquerra al Parlament espanyol, destacades feministes, hi votarien en contra als debats parlamentaris entorn del sufragi femení (2). La complexitat de la situació política i sociocultural del moment propiciava actituds avui poc comprensibles i que demanen una anàlisi rigorosa des d'una perspectiva històrica, amb l'objectiu de contribuir a no perpetuar aquells tòpics més estesos.

El Lyceum Club

En aquest context politicocultural cal situar el naixement del Lyceum Club. Aurora Bertrana detalla a les *Memòries* com ella el va fundar l'any 1931, tot i que Anna Murià apunta Carme Kar com a fundadora o impulsora (3).

El cert, però, és que Aurora es trobava entre les sòcies capdavanteres i que en va ser la primera presidenta el juny de 1931. Carme Montoriol la seguiria en el càrrec i en seria la segona, l'estiu del 1932. El propòsit d'Aurora, explicat a les *Memòries*, era crear una Universitat Obrera Femenina per instruir les dones

de la classe treballadora amb cursos de música, art, lectura, i «nocions de puericultura», «d'higiene general i matrimonial». Juntament amb altres dones culturalment capacitades i amb la promesa d'ajut per part de les institucions, engegava la primera reunió de constitutiva de l'Associació. En sortir-ne, Aurora Bertrana ja s'adonaria —escriu— «del fracàs del seu projecte», «el Lyceum Club no seria mai una Universitat Obrera Femenina». Dóna a entendre que les dones de les quals s'envolta —«intel·ligents i més aviat d'idees avançades, encara que totalment burgeses per tradició i per educació»— no arriben a comprendre el seu projecte «obrerista». En aquest aspecte, caldria fer dues precisions: d'una banda, la tria del nom no era casual. Lyceum Club era una associació existent a Madrid des de 1925, fundada a Londres —segons M. Aurèlia Capmany— el 1904 (4); adoptar el nom devia implicar també l'acceptació del model d'entitat. D'altra banda, entre les cofundadores del Lyceum Club trobem dones d'idees progressistes com la mateixa Carme Montoriol o Enriqueta Sèculi, feminista, amb una clara trajectòria de compromís polític i social avançat.

El Lyceum Club va esdevenir un centre cultural actiu. A banda de les conferències sobre temes musicals, literaris, o de divulgació mèdica o política, es convidava els intel·lectuals més destacats a fer lectura de les seves produccions, sovint inèdites. Apostava per un feminisme de caire moderat. És aclaridor, en aquest sentit, l'article signat

per una dirigent de l'entitat arran del nomenament de Carme Montoriol per al càrrec de presidenta: «... el nostre feminisme no és el d'aquelles sufragistes rígides i malcarades que, amb un cop de puny, desfeien una taula». Sensibilitat, bellesa, espiritualitat, però també cultura i fermesa per defensar els drets de la dona «mai inferiors als que s'atorga al sexe fort» (5). A Carme Montoriol li valoraven «la cultura extraordinària» i «la sensibilitat exquisida». El feminisme d'aquell grup acordava una clara funció pedagògica a la dona que, amb les seves «qualitats» essencialment femenines i la seva «espiritualitat» podia influir favorablement en els comportaments masculins. Quan Aurora Bertrana va ser candidata per Esquerra Republicana a les eleccions generals del novembre de 1933, exposava als seus discursos electorals que la presència de «les qualitats femenines» duria a una «humanització» de la política. Amb tot, aquesta continuïtat en mans dels homes —en general— en tots els partits.

Dues conferències de Bertrana

El paper de la dona com a companya de l'home i eix vertebrador de la família era absolutament respectat des de les posicions feministes de les nostres autores; si Carme Montoriol remarcarà més la condició de companya, advocarà per la igualtat en educació i incidirà en el tema de les rela-

Aurora Bertrana,
estudiant de violoncel.

cions home-dona, Aurora exposarà amb contundència uns punts de vista que, tot i ser en aquells moments ben acceptats per bona part de la societat catalana, no podien, en canvi, ser compartits per una part de les dones, aquelles –certament poc nombroses– que ja veien en la seva professió una forma d'emancipació i de realització personal, però que no renunciaven a tenir un home i a formar una família.

A la conferència «El nostre feminisme» (6) pronunciada mentre era presidenta del Lyceum Club, A. Bertrana insisteix en el paper de la dona, «essencialment educadora», qualitat que ha de ser projectada en dues direccions: cap a l'home, i envers els fills, l'educació dels quals li pertoca: «... no és el pare, sinó la mare la que deu educar els fills [...] no ha de ser la dona la que surt de casa a guanyar el pa de la família».

A la conferència «Feminitat i feminisme» (7) en què considera els dos termes «perfectament compatibles», podríem establir-hi dues parts. En la primera, exposa l'endarreriment cultural de la dona espanyola en general, i especifica «la pobresa espiritual» de la dona burgesa. Critica l'errònia educació que aquesta ha rebut i que l'ha relegada a una missió purament «procreadora i domèstica». A la dona «com cal», a més, li ha estat negat el dret a «l'amor passional dins el matrimoni», la qual cosa ha provocat el desviament del marit i la consegüent infelicitat a la família. Els principals responsables d'aquesta situació serien, d'una banda, els pares i aquells marits que s'estimen més tenir una muller ignorant; de l'altra, els confessors i, en definitiva, l'Església Catòlica:

«Establerta a Espanya com una poderosa força acaparadora espiritual i social, ha treballat activament per a conservar la ceguesa espiritual femenina, per a mantenir l'ànima de la dona apocada, inactiva, tancada en una presó hermètica de convencionalismes, de supersticions, de terrors.»

Per a Aurora Bertrana, el primer beneficiari de la culturització de la dona seria l'home. Perquè, en darrer terme, el fet d'instruir-se, havia de ser amb l'objectiu primordial de «poder esdevenir la companya, l'amiga, l'esposa ideal»:

«Dona i futura mare [...], sense falses i ridícules pretensions d'igualar l'home sinó amb el sentit profund i l'honrosa missió de completar-lo».

En la segona part de la conferència: «Perills del feminisme exagerat», considera la incipient emancipació de la dona com una «revolució». Hi veia dos aspectes inquietants: que les dones defugissin «totes les obligacions femenines», i que s'agregés la competència –que ja es començava a apreciar– entre homes i dones en el terreny professional. Si bé la dona soltera tenia dret a exercir la seva professió amb les mateixes condicions laborals que l'home i a gaudir, així, d'independència econòmica, la dona casada es devia al marit i als fills, per-

què «el veritable lloc de la dona és dintre la llar». Val més que la dona «apregui a estalviar feinejant dintre casa que no que surti a guanyar un sou al carrer». La clau consisteix a limitar les necessitats materials i controlar l'ambició i «la follia materialista», més encara en un moment en què es percep una crisi mundial en el món del treball.

En aquell moment –salvant les distàncies– l'escriptora es proposava d'alertar, segurament, sobre els perills del que més tard hem anomenat consumisme. Aurora Bertrana és conscient que les seves paraules no seran ben acceptades per aquelles dones amb una bona situació professional a la qual difícilment voldran renunciar. Davant aquesta posició és taxativa: «personalment tenen raó. Socialment no poden tenir-ne. El bé de la col·lectivitat exigeix sacrificis».

Treballar amb material inèdit té entre altres al·licients el de l'element sorpresa que, en una direcció o en una altra, pot aparèixer en qualsevol moment. Certament, les conferències d'Aurora Bertrana sorprendran, sacsejaran, –potser– arrelades conviccions si obviem –oh, terrible perill!– la cronologia i el marc sociocultural en què van ser pronunciades. Per a la burgesia republicana i catalanista i bona part de les esquerres, la dona ideal quedava emmarcada al voltant de la llar i dels fills, en el seu paper tradicional; tot i que, a partir d'aquell moment, amb una possibilitat de projecció enfora –orientada, però, dins els àmbits socials i culturals més que no pas cap als laborals–, i encaminada al suport a l'home, que sí que havia d'intervenir en la cosa pública en defensa dels ideals col·lectius. Estaven convençuts que educant els fills, fent costat al marit, essent –en definitiva– un element estabilitzador, la dona contribuïa al bé comú i formava ciutadans per a la República.

Una exposició de Montoriol

Si l'esquematisme expositiu i conclusiu són característiques de les dues conferències d'Aurora Bertrana sobre feminisme, l'exposició de Carme Montoriol, «Les relacions entre l'home i la dona» (8), més llarga i elaborada, presenta l'estat de la qüestió en matèria de l'educació dels joves, amb judicis clars i matisats, amb profusió d'exemplificacions, d'anècdotes, que, a més d'interès sociològic, acorden amenitat i qualitat a la conferència.

Les idees que, sobre la condició femenina, es concreten en aquestes tres conferències de les nostres escriptores, presenten certes analogies de fons; per exemple, en alguns dels aspectes del paper atribuït a la dona dins la família o en la constatació de les mancances educacionals de la noia de la burgesia catalana. I aquí, la crítica des de dins –i per tant, amb bon coneixement de causa– a l'estament al qual totes dues pertanyien es fa evident. És interessant, tanmateix, de remar-

Carme Montoriol, als anys trenta, ja convertida en escriptora.

car que Carme Montoriol no es limita a constatar fets i situacions, sinó que aprofundeix en el problema, n'analitza les causes, i apunta possibles vies per a solucionar-lo.

En matèria d'educació i de costums, Carme Montoriol explica la diferència determinant entre la treballadora, «la noia del poble», i la noia burgesa, «la senyoreta». La primera, avesada a un contacte més promiscu amb el noi des de la infantesa –al carrer, als balls, als tallers i a les fàbriques– tindrà més possibilitats d'encert en la tria del company, perquè ambdós es troben en un pla d'igualtat quant al seu bagatge educacional. Però «en la nostra burgesia el noi i la noia creixien a part, es movien en mons diferents, no tenien el més petit contacte».

El principal defecte d'aquella educació, doncs, radicava en el fet de la injusta divisió entre sexes practicada des de la infantesa. Si el noi gaudia de la «millor instrucció», la noia quedava encasellada en les ensenyances típicament femenines, sovint, dels col·legis religiosos. La igualtat de l'home i la dona en el terreny de l'educació havia de ser, en conseqüència, –i aquí distingia entre «educació» i «instrucció»– la clau de l'èxit per a les futures relacions de parella.

L'aspecte de les relacions sexuals, dintre el matrimoni de la burgesia, no és considerat per Carme Montoriol –contràriament a Aurora Bertrana– com un possible motiu de fracàs o de desavinença, sinó que és, bàsicament, al factor «espiritual» –entès en el sentit de formació, d'educació– que apunta la seva preocupació:

«Era lògica l'educació que se'ls havia donat? Ho podia haver estat si el matrimoni hagués consistit, exclusivament, a fer possible un acostament sexual entre ells. Però com el matrimoni significava estreta convivència [...], l'educació que havia separat l'home i la dona, des de llur infància, forçaosament, havia d'ésser una educació absurda.

«La desil·lusió solia seguir [...] aquests matrimonis [...] perquè no havien estat fets sinó a base d'atracció sexual. I l'atracció sexual no és sinó un dels elements necessaris al matrimoni. Hom no es pot passar de l'altre, el factor espiritual.»

Aborda el tema del prometatge dins la burgesia, caracteritzat per la manca de llibertat i la constant «presència de testimonis», la qual cosa impossibilitava relacions de «camaraderia» i accentuava el desig, que, d'altra banda, només es podria materialitzar dins el matrimoni. El contrasta amb el prometatge dels joves anglesos en què els futurs esposos gaudien d'una llibertat il·limitada i passaven moltes hores junts:

«No s'aguanta durant hores la tensió d'un abrivament amorós. I serà llavors, apaivagat aquest abrivament, quan l'home i la dona es parlaran com a companys, no pas abans». En aquest sentit, creu convenient educar els joves en la llibertat i alhora en la responsabilitat.

Tracta també el tema del divorci –recentment instituit– i considera que la indissolubilitat del matrimoni ha fet moltes víctimes; el valora, doncs, com a solució excel·lent en casos de provada intolerància conjugal, però alerta dels perills d'un ús irreflexiu del divorci, per la repercussió en els fills.

En definitiva, Carme Montoriol considera absolutament indispensable «l'adaptació educativa dels sexes en l'ordre intel·lectual i sexual». N'especifica les bases, assentades en la igualtat entre home i dona:

«La dona ha de tenir oberts, davant d'ella, tots els camins, no hi ha d'haver professió o carrera que se li pugui tancar si verament s'hi sent cridada». En el cas que així fos abordada estudis superiors, perquè les limitacions no haurien de venir pel fet de ser home o dona sinó per la pròpia capacitat intel·lectual. Tot i que reconeix que és encara dins la casa on la dona desenvoluparà la seva missió, ho remarca més com una constatació que com una obligació.

Per a «l'adaptació sexual» entre home i dona proposa dos camins: «predicar la castedat als homes o permetre experiències sexuals a la noia». En aquest darrer sentit, aporta exemples de la societat nord-americana, on abunden els casos de famílies desestructurades.

Les idees que sobre educació defensava Carme Montoriol eren prou avançades i alliberadores per a la dona perquè es basaven en la igualtat. Una educació sexual i moral en plena llibertat havia, sens dubte, de formar homes i dones conscients.

La guerra i la postguerra

Durant els anys 1937 i 1938, Aurora Bertrana i Carme Montoriol van col·laborar a la revista *Companya* –publicació motivada per la Guerra Civil, vinculada al PSUC i a l'Aliança Nacional de la Dona Jove–, dirigida per dones i adreçada a la dona antifeixista.

En acabar la guerra, totes dues hauran d'emprendre, com tants altres intel·lectuals catalans, el camí de l'exili. Al retorn a Catalunya, la veu de Carme Montoriol s'extingiria, ja no tornaria a publicar; únicament va oferir alguns concerts de piano –hem trobat programes dels anys 1951, 52 i 59– a l'Escola Municipal Parc Guinardó. Una activitat, la música, que, ni l'una ni l'altra, no van abandonar mai.

Aurora, amb unes circumstàncies personals diferents i lluitadora incansable com era, va publicar, encara, a la postguerra, uns quants llibres a més dels dos volums de les *Memòries*, valuós document, aquest, per entendre una dona i –entre línies– un temps i un país.

Anna M. Velaz i Sicart és escriptora.

Notes

1. Aurora Bertrana, *Memòries fins al 1935*, B. 1973, pàg. 260.
2. Hi van estar en contra la feminista socialista Margarita Nelken i la radical socialista Victoria Kent. Veg. Mary Nash, «Política, condició social i mobilització femenina: les dones a la Segona República i a la Guerra Civil», dins *Més enllà del silenci: Les dones a la Història de Catalunya*, B. 1988, pàg. 244.
3. Anna Murià, «El temps i les escriptores de la II República», dins *Literatura de dones: una visió del món*, pàg. 45, B. 1988.
4. Veg. M. Aurèlia Capmany, *El feminisme a Catalunya*, B. 1973, pàg. 76.
5. Amanda Llebot, *La Publicitat*, 5 de juliol de 1932.
6. Aurora Bertrana, «El nostre feminisme», conferència pronunciada a l'Ateneu Barcelonès el 15 d'octubre de 1931. Document inèdit del Fons Documental Bertrana, UdG.
7. Aurora Bertrana, «Feminitat i feminisme», conferència pronunciada a l'Ateneu de St. Andreu durant l'any 1932. Document inèdit del Fons Documental Bertrana, UdG.
8. Carme Montoriol, «Les relacions entre l'home i la dona», conferència inèdita, pronunciada per al Club Femení i d'Esports, a la sala d'actes de l'Ateneu Barcelonès el 16 d'octubre de 1931.